



INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

$$\left(\frac{T_1}{T_2}\right)^2 = \left(\frac{a_1}{a_2}\right)^3$$



TADQIQOTLAR



ILM-FAN



TEKNOLOGIYALAR

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR NAZARIYASI

ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

2026



Google Scholar



zenodo



Andijan, Uzbekistan



+998335668868



<https://innoworld.net>



« ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSIYALAR
NAZARIYASI » NOMLI ILMIY, MASOFAVIY,
ONLAYN KONFERENSIYASI TO'PLAMI

3-JILD 5-SON

Konferensiya to'plami va tezislari quyidagi xalqaro
ilmiy bazalarda indexlanadi

Google Scholar



ResearchGate

zenodo



ADVANCED SCIENCE INDEX



Directory of Research Journals Indexing

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

**RAQAMLI EPISTEMA VA “KLIPCHA FIKRLASH” MUAMMOSI:
AXBOROT JAMIYATIDA GNOSEOLOGIK TRANSFORMATSIYA**

Aripova Zulfiyaxon Solijonovna

Falsafa fanlar nomzodi dotsent

Andijon davlat texnika instituti

“Tillar va gumanitar fanlar” kafedrası

zulfiyaxonaripova@gmail.com

Vaxobov Xindolbek

Andijon davlat texnika instituti

M-28/25 guruh Magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada axborot jamiyati sivilizatsiyasining kognitiv rivojlanish bosqichida raqamli epistema va “klipcha fikrlash” fenomenining namoyon bo‘lish xususiyatlari falsafiy-gnoseologik jihatdan tahlil qilinadi. Inson bilish faoliyatining chiziqli (linear) shakldan mozaik (fragmentar) shaklga o‘tishi, vizual madaniyat sharoitida haqiqatni anglash muammolari tizimli o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: gnoseologiya, epistema, klipcha fikrlash, raqamli madaniyat, axborot oqimi, kognitiv transformatsiya, chiziqli tafakkur, haqiqat.

KIRISH

Insoniyat sivilizatsiyasi XXI asrning birinchi choragida axborot oqimlarining misli ko‘rilmagan darajada jadallashishi va raqamli texnologiyalarning ijtimoiy borliqqa chuqur kirib borishi natijasida mutlaqo yangi intellektual makonga qadam qo‘ydi. Ushbu yangi davr nafaqat iqtisodiy yoki texnik tuzilmalarni, balki insonning olamni bilish, axborotni qabul qilish va haqiqatni anglash mexanizmlarini ham tubdan o‘zgartirmoqda. Z.S. Aripovanning "Falsafa" darsligida qayd etilganidek, gnoseologiya — bu inson bilish faoliyatining qonuniyatlari, imkoniyatlari va chegaralarini o‘rganuvchi fundamental falsafiy yo‘nalish bo‘lib, har bir davrning o‘ziga xos bilim ishlab chiqarish usuli va mezonlari mavjuddir[1]. Zamonaviy raqamli dunyoda klassik bilish tamoyillari inqirozga uchrab, uning o‘rnini "raqamli epistema" egallamoqda. Bu esa gnoseologiyaning markaziy ob‘ektini yangicha rakursda tadqiq etishni taqozo qilmoqda.

Raqamli epistema sharoitida inson tafakkurining eng katta transformatsiyalaridan biri — bu an‘anaviy chiziqli (linear-matnli) fikrlashdan "klipcha fikrlash" (clip-thinking) shakliga o‘tilishidir. Klipcha fikrlash — bu atrof-muhitni yaxlit va tizimli tushunchalar orqali emas, balki qisqa, bir-biri bilan mantiqiy bog‘lanmagan, yorqin vizual obrazlar va parcha-parcha axborotlar oqimi orqali fragmentar idrok etish fenomenidir. Agar ilgari inson kitob o‘qish orqali voqea-hodisalarning sabab va oqibat aloqalarini chuqur tahlil qilgan bo‘lsa, bugungi kun smartfon va ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchisi axborotni soniyalar

ichida yuzaki varoqlashga (skrolling) odatlanmoqda. Ushbu gnoseologik burilish kognitiv jarayonlarning tezlashishiga olib kelsa-da, ikkinchi tomondan, tafakkurning sayozlashishi, diqqat konsentratsiyasining pasayishi va konseptual fikrlash qobiliyatining zaiflashishiga sabab bo'lmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur muammo global, mintaqaviy va milliy darajada turli falsafiy maktablar tomonidan keng tahlil etilmoqda. Xalqaro falsafiy maydonda "epistema" tushunchasini madaniyatning tarixiy kodlari sifatida talqin qilgan Mishel Fuko qarashlari raqamli davrni tushinishda muhim poydevor hisoblanadi[2]. Shuningdek, xorijiy olimlardan Alvin Toffler "axborot kollapsi" inson ruhiyati va tafakkurini parchalashini bashorat qilgan bo'lsa[3], Marshall Maklyuen "media — bu xabarning o'zi" degan g'oyasi orqali texnik vositalar inson hissiyotlari va kognitiv tuzilishini qayta shakllantirishini ko'rsatib bergan[4].

Rus falsafiy maktabida ushbu muammo kognitiv gnoseologiya nuqtai nazaridan o'rganilgan. Xususan, F.Girenok "klipcha fikrlash" tushunchasini rus falsafasiga tizimli olib kirib, uni tushunchaviy tafakkurning inqirozi va insonning "tasvirlar ichida yo'qolishi" sifatida baholaydi[5]. V.Stepin esa ilmiy bilish postnoblask bosqichida kognitiv sub'ektning texnik qurilmalar bilan integratsiyalashuvini madaniyatning yangi gumanitar kodi sifatida tahlil qilgan[6].

O'zbekistonlik faylasuf olimlar ham ushbu epistemologik inqiroz va uning yoshlar ongiga ta'sirini chuqur tadqiq etmoqdalar. Akademik N.Shermuhamedova o'zining fundamental tadqiqotlarida gnoseologiya va ilmiy bilish metodologiyasining zamonaviy muammolarini tahlil qilib, raqamli muhitda ilmiy bilim va soxta bilim (psevdo-bilim) o'rtasidagi chegaralarning yo'qolib borayotganidan xavotir bildiradi[7]. M.Axmedova axborot jamiyatida shaxs ma'naviy olamining yaxlitligini saqlash muammosini ko'tarib, klipcha tafakkur milliy qadriyatlarni chuqur anglashga to'siq bo'lishini asoslaydi[8]. I.Saifnazarov esa raqamli madaniyat sharoitida ta'lim tizimini isloh qilish va talabalarda tizimli mantiqiy fikrlashni saqlab qolish strategiyalarini ilgari suradi[9].

Ushbu tadqiqotning maqsadi — raqamli epistema sharoitida yuzaga kelayotgan klipcha fikrlash muammosining falsafiy-gnoseologik tabiatini ochib berish va uning axborot jamiyatidagi inson kognitiv imkoniyatlariga ko'rsatayotgan ta'sirini tahlil qilishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot doirasida raqamli epistema va kognitiv o'zgarishlarning ko'p qirrali tabiatini aniqlash maqsadida falsafaning quyidagi uslubiy apparatidan foydalanildi:

- **Gnoseologik tahlil:** Bilish jarayonida sub'ekt va ob'ekt munosabatlarining raqamli platformalardagi o'zgarish xususiyatlarini aniqladi.
- **Sistemali-strukturaviy yondashuv:** Klipcha fikrlashni tasodifiy fenomen emas, balki axborot jamiyati tuzilmasining qonuniy mahsuli sifatida baholadi.

- **Komparativistik (qiyosiy) metod:** An'anaviy chiziqli (linear) tafakkur va zamonaviy fragmentar (klipcha) tafakkurning kognitiv imkoniyatlari o'zaro solishtirildi.
- **Evolutsion-genetik metod:** Bilim ishlab chiqarish modellarining tarixiy-madaniy (og'zaki, yozma, ekranli) almashinuv qonuniyatlari o'rganildi.

NATIJALAR

O'tkazilgan gnoseologik tahlillar natijasida aniqlandiki, raqamli epistema inson ongidagi bilim to'plash arxitekturasini tubdan o'zgartirgan. Klipcha fikrlash axborot asrida insonning "axborotli giper-faza" holatidan himoyalaniş filtri (psixologik himoya) bo'lib xizmat qiladi, biroq to'lanadigan badal juda yuqori — bilishning chuqurligi yo'qoladi. Tadqiqot davomida ikki xil fikrlash tipining qiyosiy parametrlari tizimlashtirildi (1-jadval).

1-jadval.

Chiziqli va klipcha tafakkurning falsafiy-gnoseologik ko'rsatkichlari qiyosiy tahlili

Gnoseologik ko'rsatkichlar	Chiziqli (Klassik) tafakkur	Klipcha (Postmodern) tafakkur
Axborot tashuvchi manba	Matn, kitob, chiziqli nutq.	Ekran, gipermatn, vizual tasvir, video.
Bilish usuli	Chuqur tahlil, mantiqiy ketma-ketlik.	Fragmentar qabul qilish, vizual montaj.
Kognitiv tezlik	Sekin, ammo fundamental to'planish.	Yuqori tezlik, axborotni tez esdan chiqarish.
Haqiqatni idrok etish	Mohiyatni qidirish (Ontologizm).	Effekt va taassurotni qidirish (Fenomenologizm).
Diqqat tabiati	Uzoq muddatli barqaror konsentratsiya.	Qisqa muddatli, tarqoq (Multi-tasking).

Natijalar shuni tasdiqladiki, klipcha fikrlash sharoitida sub'ekt tizimli matnlarni tahlil qilishga qodir bo'lmay qoladi, bu esa jamiyatda intellektual elitaning torayishiga va ommaviy ongning manipulyatsiyaga moslashuvchanligiga zamin yaratadi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari zamonaviy gnoseologiyada yangi bahslarni keltirib chiqarmoqda: klipcha fikrlash — bu inson evolyutsiyasining yangi bosqichimi yoki kognitiv regressiyami? Agar bir guruh faylasuflar (postmodernistlar) buni raqamli dunyoda yashab qolish va ko'p vazifalilik (multi-tasking) sharoitida tezkor qaror qabul qilishning yagona yo'li deb hisoblasalar, klassik an'ana vakillari buni intellektual inqiroz sifatida baholaydilar.

Bizning fikrimizcha, raqamli epistemani butunlay inkor etish mumkin emas, chunki u zamonaviy fanning raqamli modellashtirish kabi sohalariga katta yo'l ochdi. Biroq, ta'lim tizimida uning salbiy ta'sirini yumshatish zarur. O'zbekiston ta'lim tizimida yoshlarning internetga bog'liqligi ortib borayotgan bir paytda,

klipcha fikrlash xavfini darsliklarda mantiq, falsafa va tanqidiy fikrlash (Critical Thinking) fanlariga soatlarni ko'paytirish orqali muvozanatlash lozim. N.Shermuhamedova to'g'ri ta'kidlaganidek, sub'ekt faqat ma'lumot qabul qiluvchi apparat emas, u ma'lumotni tushunuvchi va unga axloqiy baho beruvchi shaxs bo'lib qolishi kerak[7].

XULOSA

Raqamli epistema sharoitida klipcha fikrlash muammosi — bu vaqtinchalik ijtimoiy tendensiya emas, balki chuqur gnoseologik transformatsiyadir. Vizual madaniyat chiziqli tafakkurni chetga surib, insonni obrazlar simulyatsiyasida yashashga mahkum etmoqda.

Xulosa qilib aytganda, axborot jamiyatida inson ongi va ma'naviy butunligini saqlab qolish uchun kognitiv gibrid modelni shakllantirish strategik vazifadir. Ya'ni, raqamli texnologiyalarning tezkorligi va vizualligidan foydalangan holda, klassik chiziqli fikrlashning chuqurligi, mantiqiyliги va tizimlilikini asrab qolish talab etiladi. Ushbu muvozanat ta'minlanmas ekan, insoniyat "axborot ummonida bilimga chanqoq bo'lib yashash" xavfi ostida

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aripova Z.S. Falsafa: Oliy o'quv yurti talabalari uchun darslik. – Andijon: "Omadbek print number one" LLC, 2026. – B. 98 (Gnoseologiya bo'limi).
2. Foucault M. The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences. – New York: Vintage Books, 1994.
3. Toffler A. Future Shock. – Bantam Books, 1990.
4. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. – MIT Press, 1994.
5. Гиренок Ф.И. Клиповое мышление. – М.: Проспект, 2016. – С. 45.
6. Степин В.С. Человек. Деятельность. Культура. – Санкт-Петербург: СПбГУП, 2020.
7. Shermuxamedova N.A. Falsafa (Darslik). – Toshkent: "Noshir", 2020. – B. 180-185.
8. Axmedova M.A. Falsafa. – Toshkent: 2018. – B. 122.
9. Saifnazarov I. va boshqalar. Falsafa. Darslik. – T.: «Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi», 2021. – B. 205.
10. Shermuhamedova N. Falsafa. – Toshkent, 2020.
11. Saifnazarov I. va boshqalar. Falsafa. – Toshkent: Innovatsion rivojlanish, 2021.
12. Назаров Қ. Фалсафа асослари. – Тошкент, 2012.
13. Гиренок Ф.И. Клиповое сознание. – Москва, 2016.
14. Фрумкин К.Г. Клиповое мышление и судьба линейного текста. – Москва, 2018.
15. Курпатов А.В. Цифровая гигиена. – Санкт-Петербург, 2021.
16. McLuhan M. Understanding Media. – New York, 1964.
17. Carr N. The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains. – New York, 2010.
18. Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford, 2011.